

УДК 930+94

**STATE AND SOCIAL COMBATANCE OF CORRUPTION AND BRIBERY
IN THE UKRAINIAN GOVERNIES IN THE SECOND HALF OF THE 19TH -
AT THE BEGINNING OF THE 20TH CENTURY: HISTORIOGRAPHICAL,
SOURCE AND ETYMOLOGICAL ASPECTS****ДЕРЖАВНА ТА СУСУПЛЬНА ПРОТИДІЯ КОРУПЦІЇ ТА ХАБАРНИЦТВУ В
УКРАЇНСЬКИХ ГУБЕРНІЯХ ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ XIX – НА ПОЧАТКУ XX СТ.:
ІСТОРИОГРАФІЧНИЙ, ДЖЕРЕЛЬНИЙ ТА ЕТИМОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТИ****Burylov K.V. / Бурилов К.В.***postgraduate student in history and archaeology / аспірант з історії та археології**VOLODYMYR DAHL EAST UKRAINIAN NATIONAL UNIVERSITY**Kyiv, 17 John Paul II Street, 01042**Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля,
Київ, Іоанна Павла II 17, 01042*

Анотація. У статті наведені приклади явищ корупції та хабарництва серед чиновників українських губерній другої половини XIX – початку XX століть. Розглянуті соціальні та політичні чинники, які формували відповідне корупційне середовище серед чиновників й представників верховної влади Російської імперії та були причинами корупції і хабарництва. Проаналізовано ефективність засобів державної та громадської протидії корупційним явищам. Досліджено історіографічні, джерельні та етимологічні аспекти стосовно даної проблематики.

Ключові слова: корупція, хабарництво, чиновники, українські губернії, протидія.

Вступ.

Корупція є однією із головних негативних проблем існування незалежної України. Саме корупційні явища уповільнюють перетворення України на правову державу, в якій повинна забезпечуватись рівність громадян та відповідальність їх перед законом незалежно від матеріального чи соціального статусу. Породжені корупцією та хабарництвом соціально-економічні та політичні виклики несуть в собі загрозу незалежності та національній безпеці України. Важливо наголосити на тому, що подолання корупції та її руйнівного впливу на суспільство та державу є однією із основних передумов євроатлантичної інтеграції України, що в умовах повномасштабного російського вторгнення посилює життєву важливість цього питання для українського суспільства та держави.

Тому дослідження суті корупційних явищ та методів протидії їм в незалежній Україні визначається своєю актуальністю, по-перше, не тільки безпосереднім комплексним аналізом сучасного стану цієї життєво-практично значимої проблеми, а й, по-друге, тим, що протягом свого існування як держава або в державних утвореннях на українських землях був накопичений визначний досвід з її вирішення. Вивчення та узагальнення останнього в деякій мірі може бути врахованим на сучасному етапі. У процесі порівняння можна виявити спорідненість із сучасними корупційними схемами, а також перейняти найбільш ефективні методи протидії цим негативним явищам.

Актуальність проблеми викликала і продовжує викликати увагу багатьох дослідників історії України.

Визначилась загальноприйнята періодизація історіографії проблеми – «дорадянський», «радянський», «сучасний період» та проблематика. Здобутки останнього періоду досить тотожно по своїй змістовній суті характеризуються багатьма рисами, що притаманні реаліям сучасної України. Їх авторами є знані дослідники історії України XIX – початку XX століть, співробітники Інституту історії України НАН України, а також науковців окремих регіонів України. Загалом ці дослідження охопили визначене коло учасників, які в своїх наробках виділяли історичний, економічний, соціальний, правовий, політичний, лінгвістичний тощо аспекти.

При підготовці статті автор враховував здобутки попередників і виходячи з цього визначив мету та завдання власної наукової доробки. Вони включають до себе окреслення основних напрямків подальшого дослідження проблеми державної та суспільної протидії корупції й хабарництву на теренах українських земель періоду другої половини XIX – початку XX століть в історичному аспекті крізь призму використання історіографічного, джерельного та етимологічного підходів.

Основна частина.

Історіографічний аспект проблеми складається з розгляду наукових праць, що побачили світ у перші два десятиліття XXI століття.

По-перше, наукові праці, що присвячені загальним питанням змісту періоду вивчення проблеми та основним методологічним питанням у підходах до його реалізації. Це, насамперед, історичні доробки, якими займалися провідні фахівці Інституту історії України. Так, у працях доктора історичних наук, професора та члена-кореспондента Національної академії наук України О.П. Реєнта[1, 2, 3] визначається зміст методологічних підходів, з'ясовується суть та основні напрямки дослідження загальних складових періоду історії України середини XIX – початку XX ст. Вчений характеризує соціальні та політичні процеси на українських землях, які відбувались у другій половині XIX – на початку XX століть.

Змістовними є і праці доктора історичних наук, професора В. С. Шандри [4]. У своїх наукових доробках дослідниця конкретно розглядає історію генерал-губернаторств, які були створені з українських губерній, акцентує увагу на структурі чиновницького апарату та на методах й засобах управління набутими територіями.

По-друге, значимість і актуальність проблеми відтворюється і регіональним аспектом вивчення, що зроблений науковцями університетів та наукових установ України. Серед них слід виокремити доробки доктора історичних наук, професора І. В. Довжука[5, 6]. У своїх працях вчений розглядає кардинальні зрушення у соціальній та економічній сферах українських губерній середини XIX століття. Зокрема стверджується, що утвердження товарно-грошових відносин впливало на національну самосвідомість українців, а останнє в подальшому сприяло зародженню громадянського суспільства.

По-третє, визначилось коло українських науковців, які у своїх працях конкретизували такі важливі аспекти, як зародження, становлення та розвиток

банківської системи на ринкових засадах та діяльність правоохоронних органів означеного періоду. Серед праць присвячених даній проблематиці, на погляд автора, насамперед можна виділити наступні: «Соціально-правовий статус банкірів і банкірських установ Півдня України першої половини XIX ст.» В. В. Шевченко[7]; «Роль іпотечних банків у проведенні столипінської аграрної реформи в Україні (1906 – 1916 рр.)» В. Д. Терещенка[8]; «Політична корупція: сутність, поняття, заходи протидії» М.І. Мельника[9].

Вищенаведене надає можливість зрозуміти характер політичних та етнонаціональних процесів в українських губерніях досліджуваного періоду, процес створення та організації чиновницького адміністративного апарату, що, у свою чергу, постає основою для дослідження процесу формування середовища для корупційної діяльності чиновників та виявлення глибинних причин корупції та хабарництва.

По-четверте, публікації, що конкретно присвячені засобам боротьби з негативними явищами в українському суспільстві другої половини XIX – початку XX століття: «Клієнтизм та здирництво: корупція в перехідному суспільстві» А. Шайо; «Загальна характеристика норм кримінально-правової охорони бюджетних відносин в Україні в XVIII-XIX ст.» І. О. Трубіна; «Хабарництво на Правобережній Україні: суспільно-історичні передумови, особливості та засоби протидії (друга половина XIX – початок XX ст.) С.С. Падалки тощо.

Руйнівні наслідки корупції та хабарництва вивчав, зокрема, В. Б. Молчанов. Серед розглянутих і узагальнених дослідником джерел наведемо наступне: «Гігантські масштаби посадових зловживань на нижчих щаблях влади були наслідком значних обсягів корупції та казнокрадства й при самому імператорському дворі. Зокрема на початку 50-х рр. XIX ст. директор канцелярії Комітету про поранених, камергер двору і таємний радник О.Г. Політковський поцупив з державної скарбниці не багато, ні мало, а 1 004 901 руб. 63 коп. У цей період в армії протягом 25 років померло 106 1839 нижчих чинів, що становило 40,4 % її особового складу. Практично з кожних 5 рекрутів, які ставали солдатами, 2 помирили»[10, с. 255]. Даний приклад є типовим і свідчить про величезні масштаби корупції та хабарництва, про толерантне ставлення до цього явища самої верхівки влади та про те, що корупція була причиною багатьох смертей.

Акцент уваги на причинах неефективності антикорупційних заходів, а саме таких, як зростання кількості чиновницького апарату, низькій рівень професійності чиновників, недуже суворі заходи покарання зроблено у науковій доробці М. О. Ярошенко «Протидія корупції в судовій системі Наддніпрянської України в другій половині XIX – на початку XX ст».

Але не дивлячись на всі заходи влади, які були спрямовані на протидію корупції та хабарництву, їх рівень був вражаючим. Дуже доцільний приклад, який підтверджує даний факт, наводить у своїй статті дослідник В. Б. Молчанов, а саме: «Корупція і хабарництво процвітали навіть у середовищі карного розшуку. Приміром, київський поліцмейстер В. Цихоцький на початку XX ст. особливо відрізнявся хабарництвом, порушенням штатного розкладу,

привласненням значних сум грошей. Цей «скромний» держслужбовець у результаті такої діяльності придбав убогу «хатинку» у вигляді невеличкої маєтності на Полтавщині вартістю 100 тис. руб., після чого, за власним бажанням, вийшов у відставку в чині генерал-майора на державну пенсію»[10, с. 258].

Доречним буде згадати й про недоліки дореформеної судової системи Російської імперії, для якої затягування розслідування кримінальних справ було звичним явищем. Для підтвердження даного факту можна навести приклади зі звіту міністра юстиції за 1863 р в якому вказувалось, що до 1 січня 1864 р. з числа незакінчених справ перебувало в розгляді понад 20 років 561 справа, понад 15 років – 1466, більш 10 років – 6758[11, с. 94].

Водночас можна підкреслити, що в цілому кількість праць незначна, охоплює не всі регіони України.

Джерельний аспект виокремлює масив джерел, що потрібні для аналізу і узагальнення та формулювання положень і висновків власної наукової проблеми. Автор поділяє їх на дві великі групи: 1) опубліковані, 2) архівні.

Опубліковані джерела, у свою чергу представлені, по-перше, законодавчими та нормативними актами, статутами тощо, які визначають механізм діяльності впровадження тих чи інших реформ, які провадилися у період, що досліджується.

Серед них надважливе значення має «Уложення про покарання кримінальне та виправне» 1845 року [chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/http://history.org.ua/LiberUA/UINakUgIspr_1845/UINakUgIspr_1845.pdf], яке передбачало відповідні види покарання за хабарництво. Введення в дію 1846 році даного закону є одним із найважливіших заходів державної протидії хабарництву та корупції серед адміністративно-чиновницького апарату управління українськими губерніями.

За факт хабарництва, 402 статтею даного закону було передбачено наступні види покарання: по-перше, позбавлення всіх наданих прав та привілеїв й заслання такого чиновника на проживання до Томської або Тобольської губерній, з позбавленням волі від одного до трьох років, а також до цього могло додатись тілесне покарання у вигляді побиття різками; по-друге, такого чиновника-хабарника могли відправити до арестанських рот цивільного відомства терміном від двох до шести років. Але якщо чиновник, який вперше отримав такого хабаря, більш-менш щиро покаявся, то 402 статтею була передбачена можливість обмежити покарання звільненням із служби та посади або ж лише оголошення суворої догани [12, с. 175].

Аналіз 402 статті «Уложення про покарання кримінальне та виправне» дозволяє зробити висновок про її юридичну недосконалість, яка давала можливість чиновнику після каяття уникнути суворого покарання, що на нашу думку не давало можливості більш ефективніше притягувати таких чиновників-хабарників до відповідальності.

На виконання цього Уложення видавалися щорічні книги - «Списки цивільним чинам такого відомства», у яких зазначалися дані про службу чиновника, його нагороди та заохочення і стягнення. Сучасні дослідники

вказують на запровадженні публікації майнового становища чиновників імперії як дуже важливому факторі протидії корупції за часів правління імператора Олександра II. Зокрема, О. М. Ярошенко відмічає той факт, що головним позитивним моментом у цих книгах була інформація про розмір отриманого жалування й наявність майна, не лише тільки особистого, а й найближчих родичів. Публікація даних книг давала змогу легко виявити задеклароване та реальне становище чиновників [13, с. 34-35]. На нашу думку (К. Бурилов – автор), по-перше, публікація таких книг повинна була спонукати чиновників до більш високої моральної поведінки, оскільки їх статки ставали відомими більш широкому загалу людей. Тобто верховна державна влада намагалася зробити чиновників залежними від широкої громадської думки. По-друге, «Списки цивільних чинів» були не лише інструментом адміністративно-державного контролю за чиновниками, що є дуже важливим фактором, але також слід зазначити, що чи не найперше в історії Російської держави, верховна влада використовувала почуття народу та громадську думку як інструмент позитивного вливу на чиновників.

По-друге, статистичні видання: «Списки цивільним чинам».

По-третє, періодика: «Киевская заря», «Заря», «Шершень».

По-четверте, мемуари: Архів графів Мордвинових, щоденник О. Ф. Кістяківського, щоденник Д. А. Милютіна.

Архівні джерела представлені документами, які автор вивчав у архівах України. Зокрема, вагому основу власного дослідження автора складають корупційні справи Державного архіву Харківської області стосовно притягнення до судової відповідальності чиновників й сільських службовців за хабарницьку та корупційну діяльність, зокрема видачі фальшивих документів, фінансових махінацій, нецільових розтратах коштів, безпосереднього викрадення коштів із державних установ Харківської губернії.

Конкретні корупційні справи належать фонду № 9 Державного архіву Харківської області дають чітку картину багатоманітності та складності корупційних явищ у досліджуваній період. Типовими прикладами можуть бути документи наступних описів: № 61.12. Справа щодо О. Д. Щербини, обвинувачуваного у не фіксуванні в приході різного збору грошових сум, що давало йому можливість незаконного заволодіння даними коштами; № 16.49. Справа стосовно О. М. Чернова та Т. Сокольникова, яких було обвинувачувано у підміні державних асигнацій підробленими мідними монетами, що є дуже цікавим прикладом витонченості корупційних схем, які існували у досліджуваній період; № 21.54. Справа по О. С. Риполову, обвинувачуваного у видачі за хабар у вигляді 150 рублів фальшивих свідоцтв рекрутам; № 149. Справа про О. І. Богатирьова підсудного за виписування фальшивих свідоцтв; № 85.46. Справа про зникнення зі скрині Сумського земського суду 170 рублів.

Наведені справи наглядно ілюструють негативні прояви у вигляді фальшивомонетництва, хаосу тощо в конкретній судовій установі окремої української губернії, а їх типовість доводить висновок про хаос в судовій системі імперії в цілому.

Етимологічний аспект виявляється і впливає з того, що у процесі

реалізація мети дослідження потрібно зробити верифікування слова «хабарництво» в контексті світогляду підданих Російської імперії другої половини XIX – початку XX століть. Тоді можна зрозуміти ту обставину, яка виявляється у тому, що сучасні громадяни України по-іншому розуміють та інтерпретують явища хабарництва та корупції від мешканців українських земель Російської імперії другої половини XIX та початку XX століть.

Оскільки сприйняття та розуміння хабарництва в досліджуваній період відрізнялось від сучасного, то й результати ефективності державної протидії даному явищу потрібно оцінювати виходячи із тогочасних політичних, етнічних та соціальних реалій.

Перш ніж далі розглядати явище корупції та хабарництва, нам потрібно чітко визначити етимологію даних слів. Аналіз етимології досліджуваних слів дозволяє нам зрозуміти інтерпретацію та ставлення до цього явища широкого загалу людей, починаючи з протонароддя та закінчуючи інтелігенцією й науковцями того часу. Отже, в тогочасній живій народній російській мові, одержання чиновником, а також надання йому хабаря з метою одержання певних вигід протизаконним порядком, називалось лихоимством або мздоимством.

В Енциклопедичному словнику Брокгауза й Ефрона слово «лихоимство» ототожнюється зі словом «взяточничество»[14, с. 851]. Слово «мздоимство» теж за усіма етимологічними словникам визначається як «взяточничество» [15, с. 208]. В тому ж Енциклопедичному словнику Брокгауза й Ефрона слову «взяточничество» надається наступне визначення: «як кримінальний юридичний термін, не зустрічається взагалі в нашому кримінальному законодавстві, котре перераховує лише окремі види корисливих посадових злочинів, не об'єднуючи їх одним найменуванням...». «Воно (рос мов.– «взяточничество») полягає в отриманні майнової вигоди від приватних осіб за дію або бездіяльність в межах службової компетенції посадової особи. Суб'єктом даного злочину не можуть бути приватні особи, хоча ті дії, за які отримана вигода, по роду своєму і відносилась до таких, котра зазвичай входить в сферу діяльності посадових осіб. З іншого боку, не буде складу злочину, якщо посадова особа отримує незаконну вигоду за дії, котрі перебувають поза сферою її діяльності»[14, с. 213-214].

Аналізуючи етимологію наведених слів ми можемо зробити наступні висновки: по-перше, саме законодавство Російської імперії в досліджуваній період було далеким від досконалості; по-друге, ставлення до корупційних явищ було досить толерантним починаючи від нижчих верств суспільства та закінчуючи самою політичною елітою. Підтвердження останнього ми можемо віднайти у спогадах Н. П. Боголюбова про розповідь генерал-ад'ютанта. І. С. Фролова про те, що коли Микола I зібрав свідчення про те хто з губернаторів не бере хабарів навіть з відкупників, то виявилось що таких губернаторів лише двоє: київський губернатор І. І. Фундуклей і ковенський А. О. Радищев. Про даний факт Миколай I сказав наступне: «Что не берет взятку Фундуклей – это понятно, потому что он богат, ну а если не берет их Радищев, значит, он чересчур уж честен»[15, с. 156]. Даний факт дає нам чітко зрозуміти ставлення

самої верховної влади Російської імперії до хабарництва вищих чиновників.

Висновки.

По-перше, історіографічний огляд свідчить як про визначені здобутки так і про прогалини у загальному вивченні проблеми, особливо стосовно суспільної протидії корупції та хабарництву.

По-друге, наведені факти свідчать про те, що одна із головних причин низької ефективності державних заходів спрямованих на протидію корупції та хабарництву – низький рівень суспільної свідомості серед широкого народного загалу та відсутність громадянського суспільства у тогочасній Російській імперії, котре зі свого боку могло б контролювати чиновників та владу. Особисті аморальні інтереси тих, хто брав хабарі та тих, хто їх давав, були вищим за загальнонаціональне благо, що засвідчує факт відсутності єдиної політичної нації в Російській імперії в другій половині XIX – на початку XX століть, що є відмінним, наприклад, від Франції в цей же історичний період. Ні сам російський етнос, а ні інші завойовані народи так і не стали нацією, яка має спільну політичну мету. В більшості країн Західної Європи націєтворчі процеси були на завершальному етапі свого формування у другій половині XIX ст., на відміну від Російської імперії, в котрій вони тільки починалися.

По-третє, актуальність та науково-практичність розглянутого підтверджує нагальну необхідність продовження дослідження цієї важливої наукової проблеми з посиленням використання методології та методів історії повсякдення, що дозволить в цілому розглянути комплексно проблему протидії корупції у суспільстві другої половини XIX – початку XX століття.

Література.

1. Реєнт О.П. Україна в імперську добу (XIX - початок XX ст.). К.: Інститут історії України, 2003. 340 с.
2. Реєнт О. П. Україна XIX-XX століть. Роздуми та студії історика / відп. ред. В. А. Смолій. - Корсунь-Шевченківський: ФОП Майдаченко І. С., 2009. - 486 с.
3. Реєнт О.П. Соціально-економічні та політичні трансформації в Україні (кінець XVIII — перші десятиліття XX століття): нариси. У 2-х кн. Кн.1. К., 2021. Кн. 1. Інститут історії України НАН України. 845 с.
4. Шандра В. С. Генерал-губернаторства в Україні: XIX - початок XX століття. - К.: НАН України. Ін-т історії України, 2005. - 427 с.
5. Довжук І.В. Соціально-економічні зміни в Наддніпрянській Україні у середині XIX ст. / І.В. Довжук // Проблеми історії України XIX – початку XX ст.: Зб. наук. пр. — 2015. — Вип. 24. — С. 24-36.
6. Довжук І.В. Українське національне відродження в 1840–1850-х роках / І.В. Довжук // Проблеми історії України XIX – початку XX ст. - 2020. - Вип. 30. - С. 110-122.
7. Шевченко В. В. Соціально-правовий статус банкірів і банкірських установ Півдня України першої половини XIX ст. Український історичний збірник : Збірник наукових праць НАН України, Інститут історії України ; гол. ред. Т. Чухліб. – К., 2006.

8. Терещенко В.Д. Роль іпотечних банків у проведенні столипінської аграрної реформи в Україні (1906 – 1916 рр.) : автореф. дис. канд. іст. наук: 07.00.01. Черкаси, 2005. с. 23.

9. Мельник М. І. Політична корупція: сутність, чинники, засоби протидії. № 7. Київ. 2009 . с. 67–72.

10. Молчанов В.Б. Корупція як соціальний чинник добробуту імперської адміністрації у підросійській Україні в XIX – на початку XX ст.: Зб. наук. пр. – 2008. С. 255, 258.

11. Ярошенко М. О. Протидія корупції в судовій системі Наддніпрянської України в другій половині XIX – на початку XX ст.: зб. наук. пр. – Київ. Серія 18. С. 94.

12. Уложення про покарання кримінальне та виправне» 1845. С. 175. [Електронний ресурс] режим доступу: http://extension://efaidnbmnnnibpcajpcgglefindmkaj/http://history.org.ua/LiberUA/UINakUgIspr_1845/UINakUgIspr_1845.pdf

13. Ярошенко М.О. Запобігання корупції в системі губернської адміністрації в Наддніпрянській Україні (друга половина XIX – початок XX ст.): Стаття Наукового вісника Ужгородського національного університету. Ужгород. 2016. С. 34 – 35.

14. Енциклопедичний словник Брокгауза й Ефрона: том 17. – 1896. С.-Петербург. С. 851; том 6. – 1894. С.-Петербург. С. 213 – 214.

15. Ушаков Д.Н. Тлумачний словник російської мови: том 2. – 1938. Москва. С. 208.

16. Зайончковский П.А. Урядовий апарат самодержавної Росії в XIX ст, 1978. Москва. С. 156.

Transliteration

1. Reyent O.P. Ukrayina v impers'ku dobu (XIX - pochatok XX st.). K.: Instytut istoriyi Ukrayiny, 2003. 340 s.

2. Reyent O. P. Ukrayina XIX-XX stolit'. Rozdumy ta studiyi istoryka / vidp. red. V. A. Smoliiy. - Korsun'-Shevchenkivs'kyu: FOP Maydachenko I. S., 2009. - 486 s.

3. Reyent O.P. Sotsial'no-ekonomichni ta politychni transformatsiyi v Ukrayini (kinets' XVIII — pershi desyatylyttya XX stolittya): narysy. 2021. Kn. 1. Instytut istoriyi Ukrayiny NAN Ukrayiny. 845 s.

4. Shandra V. S. Heneral-hubernatorstva v Ukrayini: XIX - pochatok XX stolittya. - K.: NAN Ukrayiny. In-t istoriyi Ukrayiny, 2005. - 427 s.

5. Dovzhuk I.V. Sotsial'no-ekonomichni zminy v Naddnipryans'kiy Ukrayini u seredyni XIX st. / I.V. Dovzhuk // Problemy istoriyi Ukrayiny XIX – pochatku XX st.: Zb. nauk. pr. — 2015. — Vyp. 24. — S. 24-36.

6. Dovzhuk I.V. Ukrayins'ke natsional'ne vidrozhennya v 1840–1850-kh rokakh / I.V. Dovzhuk // Problemy istoriyi Ukrayiny XIX – pochatku XX st. - 2020. - Vyp. 30. - S. 110-122.

7. Shevchenko V. V. Sotsial'no-pravovyy status bankiriv i bankirs'kykh ustanov Pivdnyia Ukrayiny pershoi polovyny XIX st. Ukrayins'kyu istorychnyy zbirnyk : Zbirnyk naukovykh prats' NAN Ukrayiny, Instytut istoriyi Ukrayiny ; hol. red. T. Chukhlib. – K., 2006.

8. Tereshchenko V.D. Rol' ipotechnykh bankiv u provedenni stolypins'koyi ahraryoi reformy v Ukrayini (1906 – 1916 rr.) : avtoref. dys. kand. ist. nauk: 07.00.01. Cherkasy, 2005. s. 23.

9. Mel'nyk M. I. Politychna koruptsiya: sutnist', chynnyky, zasoby protydyiyi. № 7. Kyuyiv. 2009 . s. 67–72.

10. Molchanov V.B. Koruptsiya yak sotsial'nyy chynnyk dobrobutu impers'koyi administratsiyi u pidrosiys'kiy Ukraini v XIX – na pochatku XX st.: Zb. nauk. pr. – 2008. S. 255, 258.
11. Yaroshenko M. O. Protydiya koruptsiyi v sudoviy systemi Naddnipyans'koyi Ukrainy v druhiy polovyni XIX – na pochatku XX st.: zb. nauk. pr. – Kyiv. Seriya 18. S. 94.
12. Ulozhennya pro pokarannya kryminal'ne ta vypravne» 1845. S. 175. [Elektronnyy resurs] rezhyom dostupu: extension://efaidnbmnnnibpcajpcgglefindmkaj/http://history.org.ua/LiberUA/UINakUgIspr_1845/UINakUgIspr_1845.pdf
13. Yaroshenko M.O. Zapobihannya koruptsiyi v systemi huberns'koyi administratsiyi v Naddnipyans'kiy Ukraini (druha polovyna XIX – pochatok XX st.): Stattya Naukovoho visnyka Uzhhorods'koho natsional'noho universytetu. Uzhhorod. 2016. S. 34 – 35.
14. Entsyklopedychnyy slovnyk Brokhauza y Efrona: tom 17. – 1896. S.-Peterburh. S. 851; tom 6. – 1894. S.-Peterburh. S. 213 – 214.
15. Ushakov D.N. Tlumachnyy slovnyk rosiys'koyi movy: tom 2. – 1938. Moskva. S. 208.
16. Zayonchkovskyy P.A. Uryadovyy aparat samodержavnoyi Rosiyi v XIX st, 1978. Moskva. S. 156.

Abstract. *The article provides examples of the phenomena of corruption and bribery among Ukrainian provincial officials in the second half of the 19th and early 20th centuries. The social and political factors that formed the corresponding corruption environment among officials and representatives of the supreme power of the Russian Empire and were the causes of corruption and bribery are considered. The effectiveness of state and public countermeasures against corruption phenomena is analyzed. The historiographical, source and etymological aspects of this problem have been studied.*

Key words: *corruption, bribery, officials, Ukrainian provinces, struggle.*

Науковий керівник: д.і.н., проф. Михайлюк В.П.

Статья надіслана: 20.12.2023 р.

© Бурилов К.В.